

adamlardı *sıpıra qulaq, qulağı sıpıraday* dep ataw jaǵdayları ushırasadı. Keyingi jumbaqtá **dorba**, **shelek** sıyaqlı úy buyımı atamaları qollanılǵan bolıp, **dorba** – attıń, eshektiń hám ǵashırdıń tumsıǵın tıǵıp, basına ildiretuǵın, jem salıwǵa arnalǵan, kóbinese júnнен toqılıp, baw taǵılǵan kishkene qaltasha [2:183]. Ol jumbaqtá óziniń máńisinde emes, **shelekti** ańlatıp keledi. Biraq jumbaqtıń keyingi qatarında **shelek** atamasınıń ózi jumbaqtıń juwabına jaqınlastırıw maqsetinde qollanılǵan. Al **shelek** bolsa, suw quyıw ushın arnalǵan qanıltırdan islengen, tutqası bar dóńgelek ıdı [3:525]. Sonıń menen birge, jumbaqtıń birinshi qatarında iyin aǵashtıń formasın beriw ushın **qayqı** sózi **aǵash** sózi menen dizbeklese qollanılǵan. Bul sóz sırtına qaray iyilgen, qarama-qarsı jaǵına qaray mayısqań degen máńini bildiredi [4:317].

Toqsan tabırshıq, seksen **shıǵırshıq**,

Otiz aqqıw, bir tırna.

(toqsan tabırshıq – toqsan kún shille, seksen **shıǵırshıq** – jılında keletuǵın seksen juma kúni, **otız aqqıw** – bir ay, **tırna** – nawızlıq góje) [7:418]

Kishkene ǵana **zerenshe**,

Ishi tolı **myıqsha**. (anar) [7:419]

Kishkene ǵana **qumǵan**,

Otıw kózin jumǵan. (pıshıq) [7:426]

Ot basında júnli **shanash**.

(pıshıq) [7:426]

Bul jumbaqlarda qollanılǵan **shıǵırshıq** sózi paxtanıń shigitin ayırıw alıw ushın islengen ápiwayı qural máńisin bildiriw [3:554], bul jerde jılında keletuǵın seksen juma kúniń ańlatıw ushın qollanılǵan. Keyingi jumbaqtá qollanılǵan **zerenshe** aǵashtan sırlanıp islengen tabaqtıń

kishkene bir túri, kishkene tabaq sıyaqlı ıdı [4:15], **myıqsha** bolsa kishkene shege túrin ańlatadı [5:207]. Bul eki sózdiń de negizgi variantı zeren hám myıq bolıp, oǵan – **sha/-she** qosımtası qosıp qollanılǵan. Anardıń sırtqı kólemi zerenshe, ishindegi dáńeleri bolsa, myıqshalar arqalı bildirilgen. Keyingi mısallardaǵı **qumǵan** sózi negizinde quman bolıp, awızeki sóylewdiń tásirinde ózgeriske ushıraǵan, bul sóz suw qaynatatuǵın hám juwıw ushın suw quyatuǵın shoyınnan, mistan quyılıp islengen, tutqası hám qaqpası bar sopaq ıdı [5:36]. Bunda pıshıqtıń otırǵandaǵı ulıwma kórinisi menen qumannıń sırtqı forması bir-birine uqsaslıqtan, bul sózden paydalanılǵan. Eń sońǵı mısalda bolsa, eshkiniń terisinen pıtew etip un, sók hám taǵı basqa zatları salıw ushın, sonday-aq, qımız sıyaqlı suyıqlıqlardı quyıwǵa arnalıp tigilgen ıdı – **shanash** arqalı pıshıq sózi jumbaqlanǵan [3:505]. Bunda shanashtıń eshki terisinen tigiletuǵınlıǵı, onıń sırtqı kórinisi pıshıqtıń júnlerine uqsaslıǵı tiykar etip alınǵan bolsa kerek.

Jumbaqlap aytqanda, joqarıdaǵı mısallarda kórip ótkenimizdey, jumbaqlardıń leksikalıq quramında úy buyımları atamalarına baylanıslı sózler ónimli qollanılǵan bolıp, olarda xalqımızdıń kúndelikli turmısı, mádeniyatı óz sáwleleniwın tapqan. Olardıń ayırımları házirgi kúnde de xalıq arasında jiyi qollanılsa, ayırımları pútkilley qollanıwdan shıǵıp qalǵan yaqı basqa at penen qayta atalǵan. Jumbaqlardıń quramında basqa tematikalıq toparlarǵa tiyisli sózler de kóplep ushırasadı. Olardı úyreniw, qaraqalpaq xalıqına tán bolǵan milliy ózgesheliklerdi ańqlaw arawlı ilimiy izertlewdi talap etedi.

Ádebiyatlar

1. Abishov G., Sarsenbaeva B. Research of karakalpak folk riddles // International Multidisciplinary Research in Academic Science (IMRAS)/ Volume 6, Ussue 08, December (2023). – B. 36-45.
2. Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі. III том. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2023. 399-6.
3. Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі. IV том. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 1992. 633-6.
4. Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі. IV том. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2023. 399-6.
5. Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі. V том. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2023. 399-6.
6. Қарақалпақ тилинің түсіндірме сөзлігі. VII том. – Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2023. 503-6.
7. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 88-100 том. – Нөкіс: «Илим», 2015. 433-6.
8. Максетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем ауызекі дәстүрлері. – Нөкіс: «Билим», 1996. 340-6.

РЕЗЮМЕ. Ushbu maqolada qoraqolpoq xalq og'zaki ijodlarining biri bo'lgan topishmoqlar o'rganilgan. Unda qo'llanilgan uy-ro'zg'or buyumlari nomlarining ma'nolari, ishlatilish o'rinlari, nomlari bilan topishmoq orasidagi aloqadorlik masalasi qoraqalpoq xalq topishmoqlari misolida ko'rsatilgan. Shuningdek, bu nomlarning hozirgi davrda qo'llanish yoki ishlatilmaslik holatlari aytib o'tilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье разучиваются загадки, являющиеся одним из произведений каракалпакского фольклора. На примере каракалпакских народных загадок показаны значения названий используемых в ней предметов быта, места их использования, проблема связи термина и загадок. Также упомянуты случаи, когда эти термины используются или не используются в настоящее время.

SUMMARY. In this article, the riddles, which are one of the Karakalpak folklore works, are learned. The meanings of the names of the household items used in it, their places of use, the problem of the connection between the term and the riddles are shown on the example of Karakalpak folk riddles. Also, the cases are mentioned these terms which used or not used at the present time.

QARAQALPAQ TILINDE LEKSIKOLOGIYANI OQITIW TEXNOLOGIYALARI

Z.A.Aitenova – izleniwshi

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Tayanch so'zlar: grafika, sxema, jadval, lug'at, diagramma, badiiy, rasm, texnik vositalar, metodika.

Ключевые слова: графика, схема, таблица, словарь, диаграмма, искусство, картинка, технические средства, методика.

Key words: graphics, scheme, table, words, diagram, art, picture, technical tools, methodology.

Qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikasında eń áhmiyetli metodikalıq máselelerdiń biri - bul sabaq barısında ádebiyat baǵdarlamasındaǵı berilgen materiallardı úyreniwde kórsetpeli qurallardan durıs paydalanıw bolıp tabıladı. Bul másele metodist alımlardıń miynetlerinde jeterli izertlenbegen. Belgili metodist Q.Yuldoshevtıń «Oqıtıwshınıń kitabı» miynetinde: «Oqıtıwshı sabaqqa jazıwshınıń súwreti, dóretpesin úyreniwge bolatuǵın basqa oqıw materialların alıp kirse maqsetke muwapıq boladı» [1:169] - dep kórsetpeli qurallardıń áhmiyetine toqtap ótken. Usı kózqarastan qaraǵanımda til baǵdarlamasındaǵı berilgen materiallardı oqıtıw barısında kórsetpeli qurallardıń bir neshe túrлерinen paydalanıwǵa boladı.

Qaraqalpaq tilinde leksikaǵa baylanıslı shınıǵıwları oqıtıwda kórsetpeli qurallardı qollanıw - sabaqtıń nátiyjeli

bolıw jolınıń biri. Bul másele boyınsha K.D.Ushinskiy: “Kórsetpeli oqıtıw qıyalıy túsinikke emes, al konkret obrazlarǵa, balanıń qabıl etken nárseleriniń tiykarına qurılǵan oqıtıw” [2], - dep kórsetpeli áhmiyetin joqarı bahaladı. Kórsetpeli oqıwshılardıń teoriyalıq bilimlerin jeńil mengere alıwına, sanalı ózlestire biliwine, sabaqta háreketshen bolıwına, teoriyalıq bilimlerde ámeliy jumıslar menen tez baylanıstıra biliwine jaǵdaylar tuwdıradı. Qaraqalpaq tilinde leksikaǵa baylanıslı sabaqlardı qızıqlı hám dóretiwshilik penen oqıtılıwına járdem etedi. Sabaqta oqıwshılar menen hárqıylı dóretiwshilik jumıs islewge de qolaylı jaǵdaylar jasaydı.

Asirese, oqıwshılardıń sóylew hám jazba tilin rawajlandırıwǵa baylanıslı jumıs islewde, olar menen tárbiyalıq isler alıp bariwda, jeke jumıs islesiw processlerinde jiyi paydalanıladı. K.D.Ushinskiydiń

“Oqıwshı tanıs emes sóz ústinde jumıs islewge qıynaladı da, al kartına menen usınday jigirma sózdi qıynalmay-aq tez meńgerip ala aladı” [3:25]—degen sózi kórsetpeli qurallardıń áhmiyeti haqqında ayılǵan. Usı kóz qarastan qaraqalpaq tilinde leksikaǵa baylanıslı bilimdi túsindiriwde kórsetpeliликтiń áhmiyeti úlken. Berilejaq grammatikalıq túsiniqlerdiń kópshiligi abstrakt xarakterde bolǵanlıqtan, olardı túsindiriwde taxtaǵa jazıw, tablica, sxema, plakat, súwret, kartinkalar, albomlar, sózlikler hám texnikalıq qurallardan paydalanıw arqalı jeńil uqtırıwǵa boladı.

Oqıtıwshılar ótilgen temanın oqıwshılar esinde bekkem qaldırıw ushin sabaqtıń máqsetine sáykes, taza materiallardı túsindiriw dáwirinde, taza materialdı bekkemlew dáwirinde, ótilgen materiallardı tákirarlaw dáwirinde, til ósiriw jumıslarında kórsetpeli qurallardan orınlı paydalanıwı kerek. Sabaqta kórsetpeli qurallardı qollanıw muǵallimnen sheberlikti talap etedi hám kórsetpeli qural- sabaqtıń temasına ǵana juwap berip qalmaq, al oqıwshılardıń zawıqlanıwına, solay etip, estetikalıq jaqtan tásirleniwine múmkinshilik tuwdıra alatuǵınday bolıwı shárt. Kórsetpeli qurallǵa baylanıslı muǵallimniń misallar tayarlaw, olar boyınsha iqsham sorawlar dúziw, kerekli til faktlerin tolıq qamtıp alıwı, oqıwshılardıń dıqqatın soǵan awdarıp otırıwı, grammatikalıq kategoriyalardı túsiniwge qıyınshılıqlar tuwdırmaq oqıwshılardı isendire alıwı, qızıqtırıwı talap etiledi.

Házirgi dáwirde sabaqta qollanılatuǵın kórsetpeli qurallardıń túrlerin kóplep ushırıwǵa boladı. Olar tómendegilerden ibarat:

1. Grafikalıq kórsetpeli qurallar: tablicalar, sxemalar, diagrammalar;
2. Iskusstvolıq shıǵarmalar: kartinalar, fotosúwretler, otkritkalar, súwretler;
3. Simvolikalıq kórsetpeli qurallar: tariyxıy, yamasa geografikalıq kartinalar, hárqıylı shártli sızılmalır;
4. Naturalıq hám kólemli kórsetpeli ásbaplar – ayırım zatlardıń ózlerin kórsetiw, mulyajlar, geometriyalıq sızılmalır;
5. Texnikalıq qurallar: a) kóriw ushin, B) esitiw ushin, V) kóriw hám esitiw ushin.

Tablicalar qaraqalpaq tilinde eń ápiwayı hám kóbirek qollanıwǵa bolatuǵın kórsetpeli qurallardıń túrlerine jatadı. Bular fonetika, orfografiya, leksika hám grammatika sabaqlarında úyreniletuǵın temalǵa sáykes qollanıladı. Sonıń menen qatar tematikaǵa sáykes muǵallim tómendegi kórsetilgen formalarǵa sáykes sózlerdi tayarlap qollana beriwine boladı. Tablicalar materialdı oqıwshılardıń esinde qalǵan bilimin qaldırıwǵa, tez túsiniw alıwına járdem etedi.

Tablicalardı kópshilik jaǵday da temanı bekkemlew hám tákirarlaw sabaqların da qollanǵanda jaqsı nátiye beredi. Al, kórsetpeli qurallardıń ayırım túrleri taza temanı túsindiriwdiń barısında qollanıladı. Máselen, ayırım qaǵıydaǵa sáykes misallardı úlgi retinde kórsetiw. Tablicalar oqıwshılardıń durıs oqıy alıwı, durıs túsine alıwına qolaylı bolıp, kallıgrafiyalıq jaqtan talapqa ılayıq, sheber, kórkem dúzilgen bolıwı tiyis.

Mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıwda hár qıylı sózliklerden paydalanıwǵa tuwra keledi. Máselen, úyretiw háreketinde ótkeriletuǵın jazba jumıslarında, oqıwshılardıń alǵan bilimlerin juwmaqlastırıwda, bekkemlew, tákirarlawda, oqıwshılardıń, leksikalıq, yamasa til ósiriw jumıslarında sózlikler jiwi qollanıladı. Bul ushin oqıwshılar ushin arnalıp shıǵarılǵan E.Berdimuratov, B.Qutlımuratov, E.Karimullaevlardıń 1980-jılı shıqqan “Orfografiyalıq sózliginen”, kollektiv tárepinen islegen “Qaraqalpaq tilin túsindirme sózliginen, ayırım orınlarda eki tilli sózliklerden hám t.b. sózliklerden paydalansa boladı.

Leksikanı oqıtıw barısında túsindirme sózlik penen, terminlerdi oqıtqanda terminologiyalıq sózlikler menen jumıs islep barıw paydalı, tilimizde kópshilik sózliklerdiń ele dúzilmegeńin eske alıp, muǵallimler pán baǵdarla-

masına sáykes, hárbir sabaqtıń talabına qaray frazeologiyalıq, naqıl-maqallar sózligin h.t.b ózleri dúzip keliwi múmkin. Bul jumıstı oqıwshılǵa isletiwge de boladı. Oqıwshılar menen sózlik jumısı ústinde islegende, sol sózlerdiń, sóz mánileriniń oqıwshılardıń aktiv sóz baylıǵına qosılıp otırıwın qadaǵalap barıwımız tiyis. Bala olardı pikir alısıw tekstlerinde qollana alatuǵın bolıwı kerek.

Hár bir sabaqta kórsetpeli qurallardan paydalanıw pán muǵallimniń metodikalıq sheberligine baylanıslı boladı. Kórsetpeli qurallarsız ótilgen sabaqtı sapalı hám metodikalıq talapqa juwap beretuǵın sabaq dep atawǵa bolmaydı.

Leksikologiyaniń obyektı – sóz baylıǵı, sózlik quram. Leksika – tildegi barlıq sózlerdiń jıynaǵı yamasa sózlik degen mánide qollanıladı. Sonlıqtan, bul kópshilik ádebiyatlarda “sózlik quram” dep te júrgiziledi. Tilde qollanıw júrgen barlıq sózler sol tildiń sózlik quramın quraydı. Leksikolgiya grektiń lexikos – sózlik logos – ilim degen eki sóziniń qosındısı. Bizińshe sózlik haqqındaǵı ilim degendi bildiredi. Tildiń sózlik quramın (baylıǵın), mánilerin, rawajlanıw jolları menen onıń nızamlıqların, qollanıw barısındaǵı ózgesheliklerin izertleytuǵın til iliminiń bir tarawı, leksikologiya delinedi [4:50-56].

Sóz, ádette, anaw ya mınaw predmet, háreket ya olardıń belgileriniń tilimizdegi ataması sıpatında payda bolatuǵınlıǵı belgili. Solay bolǵanda ol dáslep sol belgili bir predmet, háreket ya olardıń belgisi mánisinde boladı. Biraq, sóz xalıq xızmetinde paydalanıw procesinde dáslepki mánisine qosımsha ekinshi mánilerdi de basına toplay aladı. Máselen, mına misallardı alıp qarayıq:

1. Ulbosın basın kóterip, jırtıq kórpeni tartıp iynine jamıldı. (N.Dáwqaraev “Internatta”).
2. Balıqshı emes, orta boylı, qırma saqal, basında shapkası bar russha kiyingen jigít edi (sonda).
3. Al, ol hesh nárese túsinebegensip, qonaqtan keyin kórpesheleđi qaǵıp salıp, oshaqtıń basların sıpırdı (T.Qayıpbergenov “Qaraqalpaq qızı”).
4. Basın jas, kóre bereseń... quda qálese qatın mıń qoy aydaytuǵın zaman baslanǵan qusaydı (sonda).

Birinshi hám ekinshi misallardaǵı “basın”, “basında” degen sózlerdiń mánileri predmet penen tikkeley baylanıslı dáslepki mánilerden ibarat. Olardıń qay-qaysısı da adamnıń bir múshesi, yaǵnıy bası mánisinde qollanıw tur. Biraq, usı “bas” sózi tek sol mánide qollanıwı qoymastan, úshinshi hám tórtinshi misallarda birinshi hám ekinshi misallardaǵıdan ózgeshe mánide, yaǵnıy dáslepki mániden ózgergen túrinde jumısalıp tur, úshinshi misalda adamnıń emes, al oshaqtıń bası, oshaqtıń dógeregi mánisinde, tórtinshi misalda “jassan”, “jasın jetpegen” degen mánide qollanıw tur. Dáslepki eki misalda “bas” sóziniń mánisiniń tariyxıy dáwirler dawamında rawajlanıwınan, ózgeriwinen úshinshi hám tórtinshi misallardaǵı dórendi mániler tuwıp otr. [5:64-74] Óz gezeginde qaraqalpaq xalıqınıń qol óner leksikasın lingvistikalıq jaqtan izertlew ushin biz tariyxıy, etnografiyalıq, arxeologiyalıq, kórkem óner ádebiyatlarına toqtamay kete almaymız. Óytkeni qol óner leksikası tariyx etnografiya arxeologiya, kórkem óner menen tiǵız baylanıslı. Oqıwshılǵa qaraqalpaq xalıqınıń qol óneri arqalı xalıqtıń uzaq tariyxıy basıp ótken jolı, onıń milliy ózgesheligi kórinedi hám bul bay miyrasta xalıqtıń dóretiwshilik talantlılıǵı, sheberligi óz sáwleleniwın tapǵanlıǵın túsindiriwimiz shárt.

Juwmaqlap aytqanda qaraqalpaq tilinde sózlerdiń mánisin oqıwshılǵa úyretiw arqalı olardıń til mádeniyatın jetilistiriw ushin úlken áhmiyetke iye. Oqıwshılardıń oylaw, pikirlew qábiletleri jetilisip, uqıplıqlarınıń artıwı, oqıw materialnı nátiyjeli ózlestiriwlerin támiyinleydi. Oqıwshılǵa sózlerdiń mánisin úyretiwde olardıń oy-órisin, til baylıǵın rawajlandırıw, ádebiy til normaların saqlap sóylesiw, til mádeniyatına ayırıqsha kewil bóliw, sabaqqa jańasha dóretiwshilik penen qatnas jasaw úlken áhmiyetke iye.

Qaraqalpaq xalqınıń qol óneri xalıqtıń kórkem óneriniń eń eski túri hám qaraqalpaq xalqınıń tariyxın, mádeniyatın úyreniwdegi tiykargı derekterdiń biri. Qol óner leksikası-qaraqalpaq tiliniń sózlik quramınıń ayırıqsha bir bólege.

Úyrenilgen maǵlıwmatlar qol óneri leksikasında ulıwma túrkiy tillerge ortaǵ bolǵan sózler menen birge arab, parsı, tájik tillerinen hám rus tilinen kirgen sózlerdiń de bar ekenligin kórsetedi.

Ádebiyatlar

1. Ёўлдашев. Ёқитувчи китоби. Методик қўлланма. –Тошкент: «Ёқитувчи», 1997, 169-6.
2. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. –Москва: «Ленинград», 1949.
3. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. –Москва: «Ленинград», 1950, Т. 8, 25-6.
4. Berdimuratov E., Pirniyazov Q. Orta mekteplerde qaraqalpaq tilin oqıtıw metodikası. -Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 1988. 50-56-b.
5. Abdinazimov Sh.N., Pirniyazova A.Q., Shinnazarova S.J. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili fonetika, leksikologiya. –Tashkent: “Sano-standart”, 2018. 64-74-75-b.
6. Allaniyazova Sh. Qaraqalpaq tiliniń qol óneri leksikası. -Nókis: “Bilim”, 1997.
7. Allaniyazova Sh., Táńiberǵenov J. Qaraqalpaq tilin oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar. -Nókis: “Bilim”, 2015.
8. Pirniyazova A.Q., Shinnazarova S.J. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili pánin oqıtıwda interaktiv usıllardan paydalanıw. –Tashkent: “Bayoz”, 2014.

РЕЗЮМЕ. Мақоллада дarsда qo‘llaniladigan ko‘rgazmali qurollarning turlari haqida fikr yuritiladi. Umumta‘lim maktablarida lug‘atlarning turlari, qo‘llanilishi haqida ham tushunchalar berilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье обсуждаются виды наглядных пособий, используемых в классе, а также обсуждаются виды словарей, используемых в общеобразовательных школах.

SUMMARY. The article discusses the types of visual passbooks used in the classroom, and also discusses the types of dictionaries used in public schools.

QORAQALPOG‘ISTONLI TURKMANLAR TILIGA YEVROPA TILLARIDAN O‘ZLASHGAN SO‘ZLAR

M.A.Babaeva – *stajyor o‘qituvchi*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Ch.D.Chariev – *assistent o‘qituvchi*

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Tayanch so‘zlar: yevropa tillaridan o‘zlashgan so‘zlar, chet tillari, termin, o‘zlashgan terminlar, o‘zlashgan so‘zlar semantikasi.

Ключевые слова: заимствованные слова из европейских языков, иностранные языки, термин, заимствованные термины, семантика заимствованных слов.

Key words: borrowed words from European languages, foreign languages, term, borrowed terms, semantics of borrowed words.

Birinci Prezidentimiz tomonidan 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan, “Chet tillarini o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-1875-sonli qarorining imzolanishi kelajakda bilimli va intellektual rivojlangan yosh avlodni kamol toptirishda muhim omil bo‘lishi shubhasizdir [1:2]. Ushbu qarorga muvofiq 2013-2014-o‘quv yilidan boshlab barcha umumta‘lim maktablarida chet tillarni, jumladan ingliz tilini o‘rganish 1-sinfdan og‘zaki nutq darslaridan boshlab, bosqichma-bosqich chuqur o‘rgatishga jiddiy e‘tibor qaratilmoqda. Chet tillarini maktablarda chuqur o‘rganish va mustaqil o‘qish orqali tilimizda bir nechta o‘zlashmalar ham paydo bo‘la boshladi. Bu asosan, yosh avlod orasida sezilarli darajada ko‘zga tashlanadi. Sababi ular ingliz tili darsida o‘rgangan so‘zlarini: salom o‘rniga gudmoning-goodmorning, olma o‘rniga t-*apl-apple*, xayr o‘rniga t-*gu:d bay-good bye yoki t-bay bay-bye-bye* so‘zlarini faol ishlata boshlashdi.

Mustaqillikka erishgach, mamlakatimiz iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, jumladan, fan, ta‘lim, madaniyat sohalarida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Ma‘lumki, ilm-fan jamiyat va davlat taraqqiyotida, odamlarning moddiy va madaniy hayotini yuksaltirishda, xalq ma‘naviyatini tubdan o‘zgartirishda juda muhim o‘rin tutadi.

Turkiy tillar qatorida turkman tili terminologiyasi ham mamlakatimiz mustaqilligi yillarida o‘zining yangi rivojini boshladi. Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, turkman tili leksikasi ana shu qisqa davrda milliy tilimiz lug‘at tarkibidagi sifat va miqdor o‘zgarishlarini o‘zida aks ettiradi. Asosan xalq xo‘jaligining turli tarmoqlari rivojini olg‘a surayotgan fan-texnika taraqqiyoti natijasida tilimizning yangi so‘zlar bilan boyib borishiga, jumladan, ilmiy-texnikaviy terminologiyaning rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Bu esa chet el so‘zlarini xalqaro atamalarini milliyalashtirish ehtimoli masalasini ko‘taradi. Bu masalada, eng avvalo, tilimizning ichki vositalari, ya‘ni qadimiy yozma yodgorliklarimiz turkman shevalari va so‘zlashuvlarida qo‘llanilgan so‘zlar hamda turkiy tillardagi turdosh atamalardan foydalanish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Keyingi yigirma yilda fan, madaniyat, iqtisodiyotning zamonaviy taraqqiyotini aks ettiruvchi ko‘plab lug‘atlar,

darsliklar, monografiyalar, nashr etildi. Shulardan turkman tiliga tegishli “Turkmen diliniń terminologik leksikasy”, “Turkmen diliniń harby terminleriniń so‘zlúgi”, “Turkmen diliniń terminologiyasynyń meseleleri”, “Turkmen diliniń professional leksikasy”, “Turkmen diliniń zergarçilik leksikasy” Atanyyazow B. “Turkmen diliniń awçylyk leksikasy”, Baýjanow B. “Turkmen dili. Leksika (Amaly kurs)” va boshqa ilmiy asarlar, ixtisoslashtirilgan lug‘atlar, darsliklar nashr etilishi turkman tili terminologiyasining me‘yorlashtirilgan, ularning ilmiy jihatdan takomillashib, rivojlanib borayotganidan dalolat beradi.

Turkman tili leksikasi faqat turkmancha so‘zlardan iborat emas. Tilimizda boshqa tillardagi so‘zlar ham ko‘proq qo‘llaniladi. Masalan, jurnal, sinf, qalam, direktor, raketa, avtobus, gazeta, galstuk, parta, brigadir kabi so‘zlar turkman tiliga rus tilidan yoki rus tili orqali chet tillaridan o‘tgan so‘zlardir.

Turli tillardan o‘zlashgan terminlar:

Grek tilidan: korabl, planeta, komediya, tragediya, kafedra, poema, diagnoz, atom, okean, krowat va b.

Lotin tilidan: student, dekan, deputat, delegat, notarius, armatura, resept, rektor, senzura, gradus, globus, awtor, administrator, auditoriya va b.

Nemis tilidan: şlyapa, şifer, rota, şahta, ştraf, orden, baletmeyster, fartuk, kitel, tanes va b.

Fransuz tilidan: kostyum, kompot, balet, paraşyut, abažur, banderol, desant, palto, kabinet, tualet, general, leytenant, žanr, antrakt, aktyor, pyesa, awans va b.

Ingliz tilidan: tramway, futbol, traktor, miting, klub, basketbol, woleybol, boks, žemper, dispetçer va b.

Internatsionalizmlar tarjima qilinmasligi kerak. Ular dunyo tillarining ko‘pchiligida bir xilda qo‘llanilganligi sababli kelajakdagi tilning asosiy elementlarini tashkil qiladi.

N.Mahmudovning ta‘kidlashicha, boshqa tildan so‘z olganda, albatta, muayyan me‘yor saqlanishi shart, shubhasizki bu me‘yor tilning yaxlit so‘z zahirasini mehvaridan chiqarib yubormaslik uchun xizmat qiladi. Shuni ham alohida ta‘kidlamq joizki, boshqa tildan me‘yorni saqlagan holda olinadigan so‘z oluvchi tilning fonetik qonuniyatlariga moslashtirilishi maqsadga muvofiq [2:4].

Yevropa tillaridan o‘zlashgan so‘zlar semantikasi